

УДК 336.771

Максімова М.В., к.е.н., викладач кафедри банківської справи, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Банківська система України: стан та проблеми

Maksimova M., PhD, Economics, Lecturer, Banking Department, S. Kuznets Kharkiv National University of Economics

Banking system of Ukraine: state and problems

Анотація.

В статті проаналізовано сучасний стан банківської системи України за наступними показниками: динаміка кількості діючих банківських установ на території України за 2008-2016 рр.; динаміка основних показників банківської діяльності (активи, зобов'язання, капітал, доходи, витрати та фінансовий результат), а також динаміка показників рентабельності активів та капіталу. На підставі проведеного аналізу зазначених показників виявлено, що основними проблемами функціонування банківської системи України на сучасному етапі є: низький рівень довіри населення до банківської системи; значна девальвація національної валюти; погіршення якості активів банків за рахунок низького рівня повернення валютних позик і, як результат, наявність від'ємного фінансового результату.

Summary.

In the article analyzed the current state of the banking system of Ukraine by the following criteria: dynamics of the number of banks in Ukraine for 2008-2016 years ; dynamics of the main indicators of banking activities (assets, liabilities, capital, income, expenditures and financial results), and the dynamics of return on assets and capital. Based on the analysis of these criteria revealed that the main problems of the

banking system of Ukraine at the present stage are a low level of confidence in the banking system; significant devaluation of the national currency; deterioration in asset quality of banks due to low return currency loans and as a result, negative financial results.

Ключові слова: банківська система України; основні показники діяльності банківської діяльності; рентабельність активів та капіталу.

Key words: banking system of Ukraine; basic indicators of banking activities; return on assets and capital.

Постановка проблеми. Сучасні кризові явища в банківській сфері спричиняють виникнення негативних наслідків як в фінансовому секторі, так і в економіці в цілому, а в деяких випадках провокують соціально-політичну кризу. Погоджуючись з авторами [1] сьогодні банківська система не виконує своє основне завдання, оскільки не фінансує і не кредитує реальний сектор економіки. Тому особливої актуальності набувають питання щодо дослідження проблем сучасного стану банківської системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різноманітних аспектів функціонування банківської системи України присвячено праці багатьох провідних вчених та практиків, зокрема О. Барановського, А. Вожжова, О. Дзюблюка, О. Другова, А. Єпіфанова, С. Козьменка, В. Міщенко, О. Прийми, М. Савлука, О. Сугоняко, І. Ткачук, Н. Швець та інших. Однак, враховуючи динамізм та високий рівень волатильності процесів, які відбуваються взагалі в економіці країни, та в банківському секторі зокрема, постійної уваги потребують питання щодо оцінки сучасного стану банківської системи України.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз сучасного стану банківської системи України та окреслення основних проблем її функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кризові явища, які спостерігаються сьогодні в Україні, значно вплинули як на реальний сектор економіки, так і закономірно знайшли своє відображення в банківській системі країни. В останні роки діяльність банківської системи України характеризувалась збитковістю, нестабільністю та втратою довіри населення. Для наочного підтвердження наявних тенденцій необхідно здійснити аналіз основних показників діяльності банківських установ України. Доцільно розпочати з аналізу кількості діючих банківських установ на території України (рис. 1).

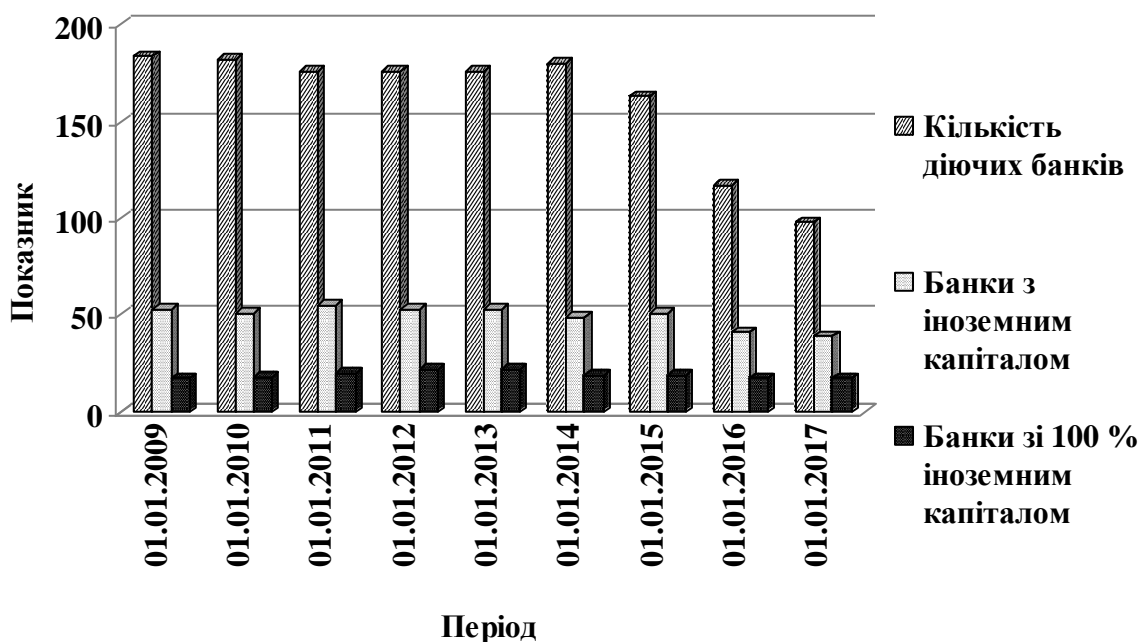

Рис. 1. Динаміка кількості банків на території України [2]

Як видно з рис. 1, з 01.01.2009 р по 01.01.2014 р. відбувалися незначні коливання у кількості діючих банків. Так, загальна кількість банківських установ коливалася в межах 176 – 184 установ. З них, банків з іноземним капіталом змінювалась від 49 банків (2014 рік) до 55 (у 2011 році). Кількість банків з іноземним 100% капіталом також мала незначні зміни – від 17 до 22. Однак, станом на 01.01.2015 р. ліцензію НБУ мали тільки 163 банківських

установи (у т.ч. 51 банк з іноземним капіталом).

Отже, протягом 2014 року до Державного реєстру банків було включено лише одну банківську установу, а по 18 банківських установ НБУ прийняв рішення про відкликання ліцензій. Загалом, з початку 2014 року внаслідок погіршення платоспроможності, у 39 банківських установах було запроваджено тимчасову адміністрацію (з них по 26 банках вже було прийнято рішення про ліквідацію, в 13 – працювала тимчасова адміністрація).

За наступний рік кількість функціонуючих банківських установ скоротилася на 46 і становила 117 (або на 28,2%). Слід також зазначити, що протягом 2016 року загальна чисельність банків також зменшилась і становила 98 установ. Зазначені негативні тенденції пов'язані з програмою НБУ щодо очищення банківської системи, в якій розширено перелік критеріїв віднесення банку до категорії неплатоспроможних.

Так, наприклад, однією з причин визначення неплатоспроможними більшості банківських установ стало доповнення п. 3 ст. 75. Закону України «Про банки та банківську діяльність» таким твердженням: «системне порушення банком законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму». Незважаючи на ліквідацію проблемних банків з приватним українським капіталом, частка банків з іноземним капіталом є більш-менш стабільною.

Наступним етапом оцінювання стану функціонування банківської системи є аналіз обсягів активів, зобов'язань та капіталу (рис. 2).

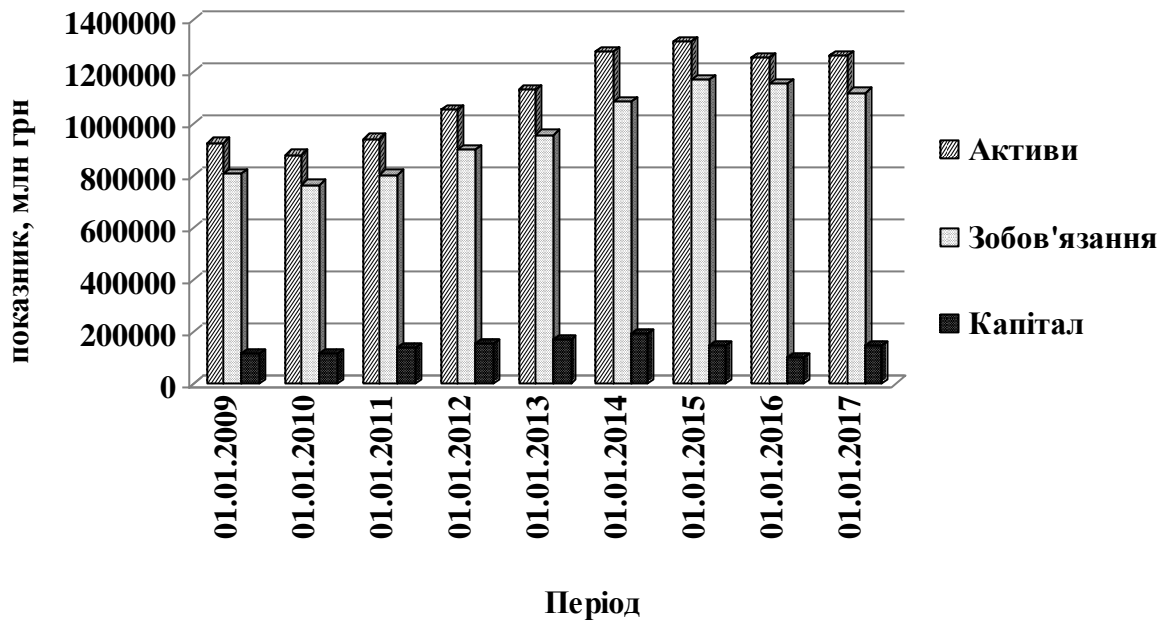

Рис. 2. Динаміка активів, зобов'язань та капіталу за період 2008-2016 рр. [2]

Станом на 01.01.2010 р. спостерігалось зменшення активів (на -4,94%), зобов'язань (на -5,17%) та капіталу (на -3,43%). Отримані результати є наслідком неповернення валютних кредитів під час світової фінансової кризи 2008-2009 рр.

Аналіз банківської системи свідчить, що у 2010 р. активи зросли на 7,02% і досягли рівня 942088 млн. грн. Найбільшого приросту набула балансова вартість цінних паперів та грошових коштів. Частка ж кредитного портфеля у загальних активах знижувалась протягом аналізованого періоду. Таким чином, банківська система у досліджуваному періоді характеризувалася надліквідністю. Загальний обсяг зобов'язань збільшився на 5,13%. Відбулося це за рахунок збільшення депозитних портфелів банків на 25,6%, що говорить про відновлення довіри населення до банківської системи. Аналізуючи капітал, потрібно звернути увагу на те, що незважаючи на збільшення суми власного капіталу на 14,6%, сума статутного капіталу і надалі перевищує його на 8,1 млрд. грн. Це пояснюється збитковістю банківської діяльності за підсумками 2009 та 2010 рр.

Зазначені тенденції простежувались і протягом 2011 – 2014 рр. Відбувалося поступове збільшення активів банківських установ за рахунок відновлення процесу кредитування економіки країни. Спостерігалось зростання обсягів залучених коштів від фізичних осіб поряд зі збільшенням частки строкових коштів у зобов'язаннях, що є позитивним фактором у фінансовій стабілізації банківської системи України, адже свідчить про поступове відновлення довіри населення до даних фінансових установ.

Однак станом на 01.01.2015 р. власний капітал банківської системи зменшився на 23,14% з огляду на ліквідацію окремих банківських установ та їх збиткову діяльність.

Аналіз основних показників діяльності банків України станом на 01.01.2016 р. та 01.01.2017 р. підтвердив наявність негативних тенденцій. Головними причинами скорочення таких показників, як активи та зобов'язання, є значне зменшення кількості діючих банків на території України, уповільнення темпів кредитування та недовіра населення до банківських установ. Натомість, збільшення загальної суми капіталу банківської системи пояснюється необхідністю дотримання вимог НБУ щодо проведення обов'язкової докапіталізації банків та збільшення статутного капіталу до 500 млн. грн.

При цьому, слід зазначити, що прибуткова діяльність банків – це головна передумова нарощування капіталу, подальшого розвитку та підтримання конкурентоспроможності на фінансовому ринку. Зважаючи на цей факт, прибутковість вітчизняних банків можна вважати основним економічним показником ефективності їх роботи, індикатором фінансової надійності банківської системи. Тому постає необхідність здійснення аналізу фінансової результативності функціонування банківської системи України з метою виявлення напрямів її удосконалення.

Оскільки для банківської системи України забезпечення прибутковості – це першочергове завдання, то фінансові результати є основним оціночним показником діяльності банку. До фінансових результатів банку відносять прибуток (збиток) як абсолютний показник та рентабельність (ефективність) як

відносний показник. При цьому, звіт про фінансові результати банків складається зі статей доходів та витрат, які групуються за їх характером та основними видами. Тому, аналіз фінансової результативності банківської діяльності розпочато з аналізу доходів і витрат банківської системи України та їх динаміки (рис. 3).

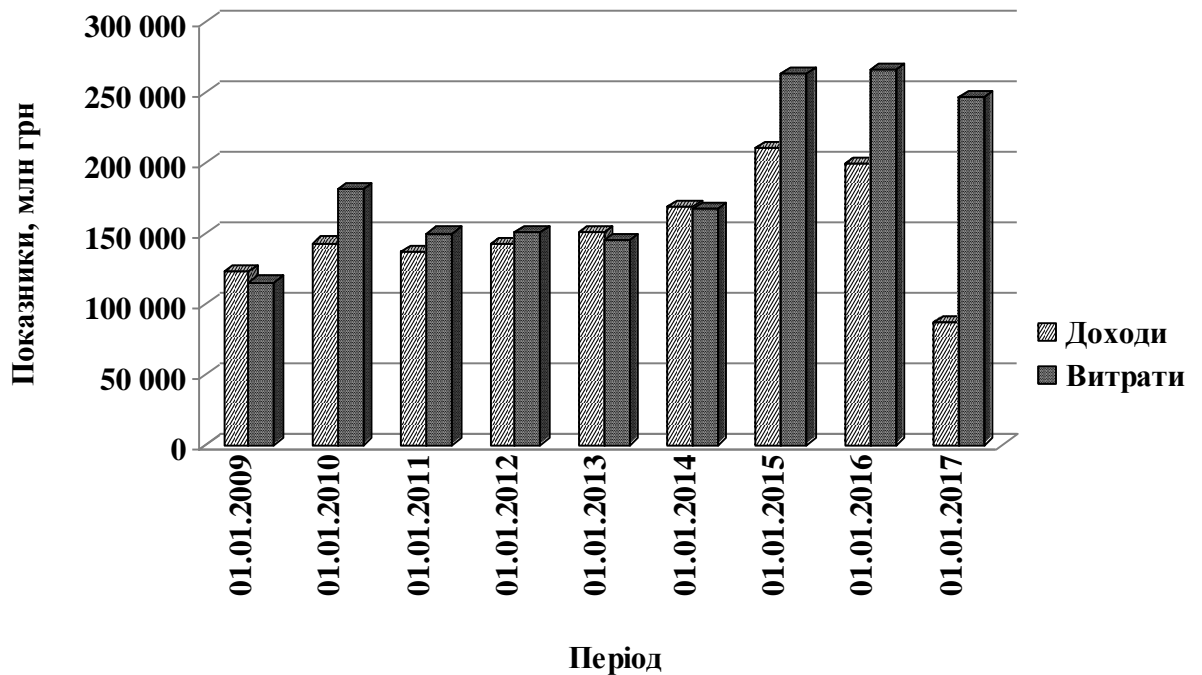

Рис. 3. Динаміка доходів та витрат банківської системи України [2]

Станом на 01.01.2009 р. спостерігалось перевищення доходів над витратами, що сформувало позитивний результат діяльності банків України. Структура доходів банківської системи представлена двома найбільш суттєвими статтями, а саме: процентні та комісійні доходи. При цьому, частка процентних доходів складала 85,94% (105345 млн грн), комісійні доходи склали 12699 млн грн або 10,36%. У структурі витрат найбільшу питому вагу мали процентні витрати (40,08%), другою важливою складовою витрат були відрахування в резерви, частка яких становила 38,69% (44600 млн грн). Також суттєвою статтею стали загальні адміністративні витрати (15,08%). Дисбаланс економічних процесів 2008 року несуттєво вплинув на загальну діяльність банків України станом на початок 2009 р., окрім збільшення суми відрахувань до резервних фондів під активні операції.

На основі аналізу структури доходів банківської системи України в період з 01.01.2009 по 01.01.2017 роки, можна зробити висновок, що найбільшу частку мали такі статті, як процентні та комісійні доходи. Однак виявлено тенденцію до поступового зменшення питомої ваги саме процентних доходів – з 85,94% до 76,9%, яке пов'язане зі зменшенням обсягів наданих банками кредитів у період економічної кризи 2008–2009 років. Частка комісійних доходів була відносно стабільною та коливалася в межах 10,36% – 14,8 % відповідно за роками.

На 01.01.2010 р. розмір доходів банківської системи України збільшився на 16,65% та склав 142995 млн грн. Разом з цим, відбулося стрімке зростання витрат, темп приросту яких склав 57,4% (66169 млн грн). Такі зміни переважно відбулися за рахунок збільшення частки відрахувань до резервів під активні операції в загальних витратах банку (40,43%).

Наслідки кризових явищ спричинили від'ємний фінансовий результат по банківській системі України, що спостерігалось протягом 2010–2011 років. Так, на 01.01.2011 доходи банків скоротилися на 4,29% або на 6147 млн грн. Причиною такого зменшення є уповільнення темпів кредитування, і, як наслідок, зменшення частки процентних доходів на 1,86%. Проте, позитивної оцінки заслуговує скорочення обсягу витрат на 17,39%, яке відбулося за рахунок зменшення обсягу відрахувань до резервних фондів на 9,63%. Така ситуація щодо поступового збільшення доходної частини та уповільнення темпів зростання витрат банківської системи України спостерігалась і у 2011 році. При цьому скорочення витратної частини відбувалося за рахунок зменшення відрахувань до резервів, що свідчить про поступове позбавлення кредитно-інвестиційних портфелів банківської системи України від проблемної заборгованості.

Станом на 01.01.2013 року спостерігалось покращення показників діяльності – розмір доходів, у порівнянні з початком 2012 року збільшився на 7671 млн грн або на 5,37%. При цьому, витрати банків скоротилися на 3,28%, що надало змогу банківській системі отримати прибуток в сумі 4899 млн грн.

Збереження позитивної тенденції спостерігалось й протягом 2013 року. Так, доходи банків становили 168888 млн грн, що перевищувало значення попереднього року на 12,26 % або на 18439 млн грн. Витрати банків також зросли на 15,05%, однак це все ж таки дозволило отримати позитивний результат по всій банківській системі України.

Станом на 01.01.2015 року доходи банківської системи України становили 210201 млн грн, що демонструвало зростання цього показника на 24,5% порівняно з попереднім періодом. Проте спостерігалось значне збільшення і витратної частини. Загальні витрати банків становили 263167 млн. грн, що перевищувало попередні значення на 57,2 %. Це підтверджує наявність негативного результату функціонування всієї банківської системи України. Протягом наступного періоду також відбулося погіршення стану банківської системи. Поряд зі зменшенням доходів банків на 5,23% (199193 млн. грн), відбулося збільшення загальних витрат на 0,99% (265793 млн. грн). Аналіз доходів і витрат за 2016 рік ілюструє наявність негативних тенденцій. Так, доходи банків становили 87 232 млн. грн, а витрати – 246005 млн. грн.

Ці тенденції зумовлені, в першу чергу, скороченням загальної кількості банківських установ, по-друге, наявністю кризових явищ в економіці України, по-третє, погіршенням якості активів, що, в свою чергу, зумовлює необхідність подальшого доформування резервів, враховуючи значну питому вагу валютних кредитів у клієнтському кредитному портфелі та деяке погіршення якості обслуговування позичальниками кредитів.

Оскільки прибуток банку є кінцевим фінансовим результатом, який створює необхідні умови для збереження його економічної життєздатності та подальшого розвитку, тому варто провести аналіз прибутку банківської системи за період 2009-2017 рр. (рис. 4).

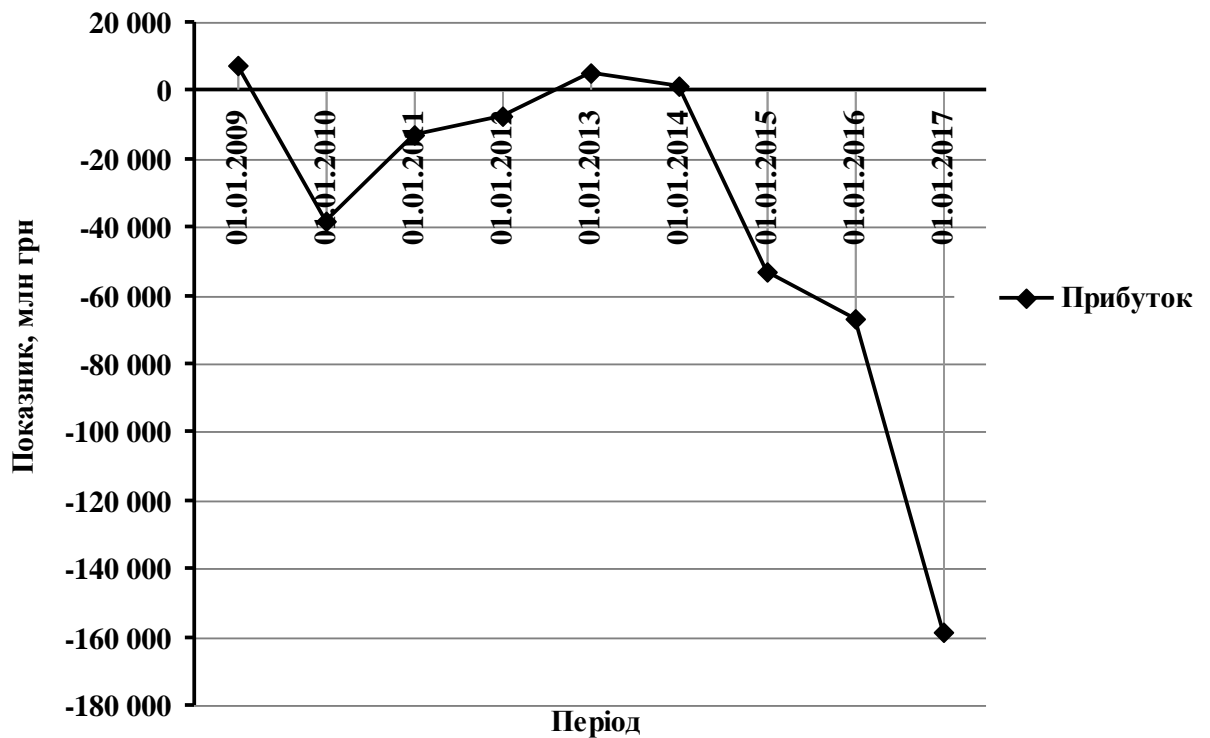

Рис. 4. Динаміка прибутку діяльності банків за 2008-2016 рр. [2]

Аналіз даних (рис. 4) дозволяє дійти висновку, що станом на 01.01.2009 року банківська система отримала прибуток, загальний розмір якого складав 7304 млн грн. Із загального розміру прибутку на першу групу банків припадало 4880 млн грн або 66,81%, на другу – 21,28%, на 3 та 4 групи – по 4,9% та 6,98% відповідно. Однак, протягом 2009 року банки України отримали значний збиток.

Наступні три роки (з 01.01.2010 р. по 01.01.2012 р.) у банківській системі України спостерігалася тенденція щодо отримання банками значних збитків. Так, за 2009 рік банками отримано загальний збиток у розмірі 31492 млн грн. При цьому, 76,49 % припадало на банки першої та другої груп банків. За підсумками 2010 року збитки банків зменшились на 18465 млн грн або на 58,6% і становили 13027 млн грн.

За підсумками 2010 року 12160 млн грн або 93,35% загального збитку у банківській системі також припадало на банки першої та другої груп. При цьому, по першій групі банків збитки скоротились на 11939 млн грн (або на

70,1%), по другій – на 64 млн грн (або на 0,9%), по третій – на 2627 млн грн (або в 4,1 рази), по четвертій – на 3836 млн грн (або в 44,6 разів).

Протягом 2011 року банківська система України продовжувала демонструвати від’ємний фінансовий результат. Починаючи з 2009 року, банки України так і не змогли вийти на рентабельну діяльність. Головною причиною, що стримувало українські банки на шляху до прибуткової діяльності, виступало погіршення якості кредитно-інвестиційних портфелів банків як наслідок економічної кризи 2008–2009 рр. Так, сукупні збитки станом на 01.01.2012 р. становили 7708 млн грн, що на 40,8% менше, ніж за результатами попереднього року. Варто відзначити, що за результатами 2011 року всі групи банків показали збиток: по банках 1-ої групи збиток становив 3089 млн грн проти 5094 млн. грн. за 2010 рік; по банках 2-ої групи – 3886 млн грн проти 6993 млн грн; по банках 3-ої групи – 82 млн грн проти 850 млн грн; по банках 4-ої групи – 648 млн грн проти 88 млн грн.

За підсумками 2012 року банківська система України отримала позитивний фінансовий результат. При цьому, вихід на прибуткову діяльність значно пов’язаний із завершенням формування банками резервів під проблемну заборгованість. Так, загальний прибуток банків склав 4899 млн грн. Варто відзначити, що прибуток показали лише банки першої та четвертої груп: по банках 1-ої групи прибуток становив 5461 млн грн проти збитку в 3089 млн грн; банки 4-ої групи – отримали прибуток в розмірі 326 млн грн проти збитку в розмірі 648 млн грн. Друга та третя групи залишалися збитковими протягом аналізованого періоду.

Станом на 01.01.2014 року банківська система отримала загальний прибуток в сумі 3330 млн грн, тим самим продовжила розпочату у 2012 році позитивну динаміку фінансового результату. При цьому, необхідно підкреслити, що банки 1-ої та 3-ої групи отримали позитивний фінансовий результат – 3091 млн грн та 795 млн грн відповідно. Банки 2-ої та 4-ої груп демонстрували збитки в розмірі 346 млн грн та 210 млн грн.

Останній досліджуваний період охоплює період з 01.01.2015 р. по

01.01.2017 р., який характеризується негативними кризовими явищами в діяльності банківських установ України. Так, обсяг збитку банків збільшувався 52966 млн. грн до 158773 млн. грн. Отримання негативного результату від діяльності банківських установ обумовлено стрімким скороченням неплатоспроможних банків, значним погіршенням якості активів за рахунок неповернення валютних кредитів, призупиненням кредитування у зв'язку з погіршенням кредитоспроможності позичальників та значною девальвацією національної валюти.

При аналізі фінансових результатів діяльності банку використовуються не тільки абсолютні показники, такі як доходи, витрати та прибуток, а й відносні показники. Показник ROA (прибутковість активів) та ROE (прибутковість капіталу) є основними показниками прибутковості діяльності банку. ROA є показником, який відображає ефективність політики банку щодо управління їх кредитним та інвестиційним портфелями з урахуванням ризиків, що їх супроводжують, а також спроможність оптимізувати структуру активів банку та доходів за ними, а ROE – демонструє дохідність діяльності банку для акціонерів. Динаміка показників прибутковості активів та капіталу наведена на рис. 5.

Як видно з рис. 5, результати розрахунку прибутковості активів та капіталу підтверджують результати аналізу прибутку банків України. Так, протягом 2008 року позитивні значення мали як прибутковість активів (значення показника коливалося від 0,0053 до 0,0101), так і прибутковість капіталу (0,0324-0,0802). Протягом наступних п'яти років більшість банків мали від'ємні показники рентабельності активів та капіталу. Однак, станом на 01.2014 р. спостерігались позитивні зрушення, оскільки банки першої та третьої груп мали позитивні значення як показника прибутковості активів, так і прибутковості капіталу. При цьому, банки другої та четвертої груп отримали від'ємні значення цих показників, що пояснюється отриманням збитку більшістю банків та підтверджує наявність певних проблем, зумовлених не тільки кризовими процесами, а й недостатньо якісним фінансовим управлінням.

Проте з 01.01.2015 по 01.01.2017 рр. спостерігається стрімке погіршення досліджуваних показників, що також підтверджує попередній аналіз основних показників банківської системи України.

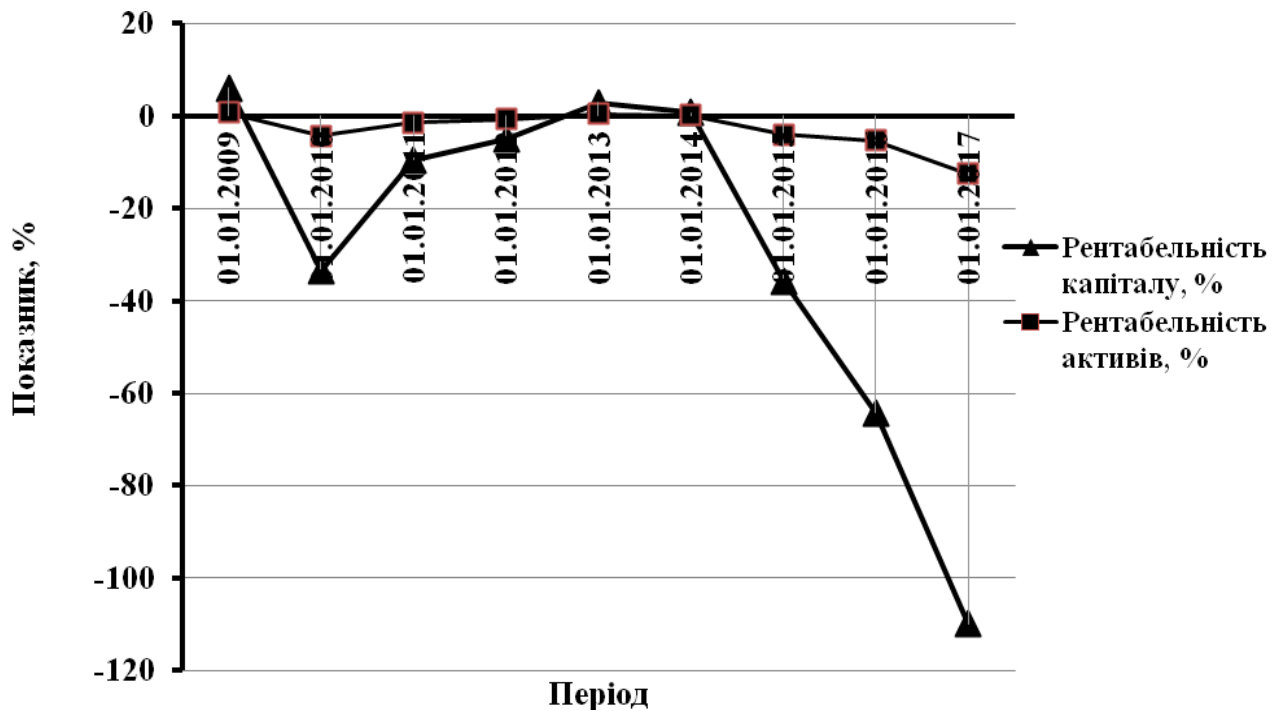

Рис. 5. Динаміка показників рентабельності активів та капіталу банків [2]

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведений аналіз основних показників діяльності банківських установ України підтвердив наявність глибоких кризових явищ в банківській діяльності. Зазначимо, що ефективність функціонування банківської системи України залежить від низки таких факторів: рівня розвитку фінансового ринку; існуючого рівня довіри економічних суб'єктів до центрального банку; макроекономічної ситуації як всередині країни, так і за кордоном; політичних чинників; рівня монополізації та тінізації економіки. Поряд із цим, аналіз сучасного стану банківської системи надав можливість визначити певні проблеми в функціонуванні банківської системи. По-перше, масове закриття банківських установ на території України. Вирішення цієї проблеми можливе за рахунок переходу до політики об'єднання та поглинання банківських установ. Наслідком цієї проблеми є наступна - криза

недовіри клієнтів по відношенню до банківських установ, яка наразі грає вирішальну роль в забезпеченні безперебійного функціонування банківської системи. Тому в найближчій перспективі вирішення цієї задачі є пріоритетним як для керівництва Національного банку України (НБУ), так і для керівництва кожної окремої банківської установи. По-третє, залишаються невирішеним питання щодо наявності суттєвої частки проблемних активів на балансі банківських установ, що потребує застосування системних заходів зі сторони НБУ. Подальші дослідження можуть бути пов'язані з розробкою комплексу заходів щодо покращення функціонування банківської системи України на сучасному етапі.

Література

1. Другов О.О. Реструктуризація банківської системи України: сучасний стан та перспективи / О.О. Другов, О.В. Прийма // Фінансовий простір. – 2015. - № 4(20). – С. 40 – 48
2. Офіційний сайт НБУ. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>

References

1. Druhov, O.O. and Pryima, O.V. (2015), “Restructuring of the banking system of Ukraine: Current State and Perspectives”, *Finansovyi prostir*, vol. 4(20), pp.40 – 48
2. The official site of the National Bank of Ukraine (2017), “Banking system indicators”, available at: https://bank.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=34705283&cat_id=34798612 (Accessed 25 April 2017)